

Олена Березюк. Дослідницька спрямованість етнокультурологічної підготовки майбутнього вчителя в умовах Поліського регіону // Тенденції модернізації національних освітніх систем: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 158 с.

*Олена Березюк,
кандидат педагогічних наук,
доцент, професор кафедри педагогіки,
керівник науково-методичної лабораторії
«Освітньо-виховна система Полісся»
(Житомирського державного університету імені Івана Франка)*

**ДОСЛІДНИЦЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ
ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ПОЛІСЬКОГО РЕГІОНУ**

У професійній педагогічній освіті взаємозв'язок, взаємозумовленість процесів та рівня розвитку суспільства та особистості майбутнього вчителя вимагають глибокого осмислення шляхів і умов наближення сучасних освітньо-виховних систем до народних витоків, до високого професійного використання надбань народної педагогіки у повсякденній роботі школи.

Народна педагогіка – це емпіричні уявлення та погляди народу на життя, виховання та навчання нових поколінь, а також апробовані народом засоби і шляхи розв'язання основних навчально-виховних завдань. Без знання народної педагогіки не можна усвідомити національної системи виховання, розвивати національну школу.

Освітньо-виховна система українського Полісся відображена в етнографічних записах Лесі Українки, М. Теодоровича, М. Коробки, В. Кравченка, в матеріалах Овруцького народного календаря, зібраного і записаного Михайлом Пйотровським, в працях В. Скуратівського, Т. Дем'янюк, Р. Поліщука та ін.

Створені концепції національної школи відродження під керівництвом С. У. Гончаренка, П. Р. Ігнатенка, В. Р. Кузя, Ю. Д. Руденка, М. Г. Стельмаховича, О. В. Сухомлинського, Є. І. Сявавко і багатьох інших вчених-педагогів окреслюють шляхи розвитку та інколи формулюють нові вимоги до підготовки вчителя, якому необхідно не тільки знати історію, культуру українського народу, а й розуміти педагогічні основи народної мудрості, глибоко осмислити їх освітньо-виховний потенціал.

Обізнаність у традиційно народних поглядах на мету і засоби виховання та навчання сприятиме збагаченню педагогічного процесу, вдосконаленню його змісту, організаційних форм, методів і прийомів.

Отже, майбутній вчитель ще в роки навчання в університеті буде

поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою етнокультурологічної підготовки.

Будь-яка навчально-виховна система зорієнтована на конкретні умови, враховує інтереси і потреби реальних людей, тому вона не може бути ідентичною в різних регіонах, навіть у сусідніх ліцеях, гімназіях, школах і є глибоко національною за своєю сутністю. Адже нація – це, насамперед, система різноманітних природних (біологічних, зокрема анатомічних, фізіологічних), психічних, історично зумовлених ознак «тіла, душі й розуму» (К. Ушинський), тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно-історичної спільності людей [5].

Звідси випливає, що різні ознаки, якості людей залежно від національної приналежності потрібно формувати не уніфікованими для багатьох народів, націй, а, навпаки, різними за змістом, засобами, методами навчально-виховної роботи, які виробилися в кожній нації протягом віків і які є складовою та невід'ємною часткою її самобутньої матеріальної та духовної культури.

Національна освітньо-виховна система – це історично зумовлена і створена самим народом система ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної та духовної культури нації. Національна освітньо-виховна система ґрунтується на засадах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, родинного виховання, що увібрали в себе надбання народної мудрості [5].

Організація життєдіяльності дітей та молоді в національній освітньо-виховній системі будується на основі таких принципів:

- народність – добір пріоритетних видів діяльності учнів та їх організація відповідно до регіональних, місцевих умов, інтересів вихованців, їхнього досвіду. Зміст діяльності - рідна мова, народні традиції та мистецтво, національно-етнічна обрядовість, звичаї та інші;

- природовідповідність – побудова навчально-виховного процесу життєдіяльності дітей згідно із природою дитини, реалізація ідеї добровільності (навчання та виховання без примушування, виховання потреб у дітей, виходячи з їхніх особистих уподобань, переконань, саморозвитку талантів, здібностей, свободи у своїх правах);

- культуровідповідність – збагачення особистості досягненнями національної та світової культур, забезпечення наступності в оволодінні існуючим рівнем культури народу, збереження своєрідності нації, загальнолюдських цінностей, використання народних традиційних засобів творчого розвитку особистості, сприяння самовизначенню учня відносно соціокультурних цінностей народу тощо;

- етнічна соціалізація – врахування типових рис етнічної спільності, ментальності народу, прилучення молоді до життєвих норм та цінностей старшого покоління, розвиток кращих рис народу в молодіжних об'єднаннях,

визначення власного місця у суспільстві, здатність та готовність до конструктивно-критичної взаємодії з існуючою соціальною реальністю;

- гуманізація – сприйняття особистості вихованця як найвищої соціальної цінності, забезпечення прав на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і виявлення індивідуальності, самореалізація фізичних, психічних, соціальних і духовних основ розвитку особистості, повага і віра в кожну особистість, увага, допомога, співпереживання у труднощах людського становлення;

- демократизм - демократизація співробітництва вихователів і вихованців у розв'язанні завдань життєдіяльності дітей, усунення авторитарного стилю виховання, утвердження таких норм у житті дітей, як загальні збори колективу, змінність лідерів, самоврядування;

- єдність, наступність, спадковість поколінь - організація передачі від старшого покоління молодшому господарсько-економічного досвіду, духовно-моральних і соціальних цінностей тощо [4].

Національний компонент освітньо-виховної системи передбачає цілеспрямоване формування етнопедагогічними чинниками в підростаючого покоління основних і специфічних для українців якостей, що відображають особливості їхньої психології, характеру, самосвідомості, способу мислення та інші [2].

Адже саме актуальність етнокультурологічної підготовки дітей і молоді зумовлена поступом українського суспільства до постіндустріального етапу цивілізації, що ініціює загострення уваги до етнічної сутності людини, її вивільнення від наслідків антропогенної діяльності, соціальної одноманітності й пасивності. Опанування й відтворення скарбів етнопедагогіки у кожному наступному поколінні є чи не найвищим виміром людяності, професійної та громадянської зрілості педагога. Інакше кажучи, етнокультурологічна підготовка є функціональним чинником довготривалого процесу реанімування, опанування, застосування та поширення етнопедагогічних знань у різних варіантах їх соціокультурної трансформації, оскільки звернення до витоків свого роду є визначальною тенденцією для сьогодення.

Етнокультурологічна підготовка майбутнього вчителя займає чільне місце у формуванні науково-практичних педагогічних знань і стає актуальною проблемою в сучасних освітньо-виховних системах України.

Знання про різні види етнокультурних контактів і концепцій міжетнічних комунікацій допомагають пояснити механізм розвитку і функціонування сучасних етнічних процесів, форми трансформації культури та способи засвоєння людиною надбань іншого етносу.

Наука доводить, що справжня навчально-виховна робота з дітьми та молоддю повинна бути глибоко національна за сутністю, змістом, характером.

Зміст освіти педагогічних закладів має використовувати етнокультурологічний компонент, що наповнений історичним, культурним,

етнографічним, народознавчим надбанням різного народу і допомагає сформувати громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору.

Вітчизняна педагогіка вже має певні напрацювання в цьому напрямі. Педагогічні колективи, конкретні вчителі під час навчально-виховного процесу здійснюють формування естетичної, екологічної, економічної, моральної культури. Водночас вони формують і етнічну культуру учнів, культуру міжнаціональних відносин, терпимість до різних народів і толерантність у взаємовідносинах.

Даній проблемі присвятили наукові праці вітчизняні та зарубіжні вчені С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Н. Й. Волошина, О. А. Дубасенюк, Н. Г. Ничкало, М. Г. Стельмахович, О. В. Сухомлинська, В. А. Караковський, Л. І. Новикова, А. В. Хуторской та інші.

Методико-педагогічні аспекти етнокультурологічної компетентності вчителя та учнів розглядають у своїх дослідженнях Н. В. Лисенко, Т. І. Люрина, Г. Г. Сазоненко, А. В. Сиротенко, В. С. Скуратівський, Т. П. Усатенко.

На основі аналізу праць вчених, ми можемо стверджувати що етнокультурологічна підготовка молодшої людини здійснюється за певними напрямами.

Громадянський напрям етнокультурологічної підготовки характеризує рівень національної свідомості, патріотизм особистості, повагу до рідного та інших народів світу, любов до рідної землі.

Духовно-моральний напрям – це складний процес розвитку особистості впродовж її життєвого шляху, що спирається на загальнолюдські цінності й водночас має свої особливості у конкретних історичних соціокультурних умовах, у контексті певного етнічного середовища, що, зокрема, відображається у співвідношенні світсько-морального та релігійно-морального виховання.

Етносоціальний напрям – це знання про народні традиції міжособистісних взаємин, етнічні уявлення про ідеальну модель особистості, якій притаманні типові риси етнічної спільності, ментальності народу, прилучення молоді до життєвих норм та цінностей старшого покоління, розвиток кращих рис народу в діяльності молодіжних об'єднань, визначення власного місця у суспільстві, здатність та готовність до конструктивно-критичної взаємодії з існуючою соціальною реальністю.

Етнокультурологічна підготовка характеризує культурологічне світобачення особистості, вміння сприймати відображення реальності в народному мистецтві, готовність до самовдосконалення відповідно до опанування народними традиціями, до рис національного характеру. Сюди ж відносимо й збагачення особистості досягненнями національної і світової культур, забезпечення наступності в оволодінні існуючим рівнем художньо-естетичної культури народу, збереження своєрідності нації, загальнолюдських цінностей, використання народних традиційних засобів творчого розвитку особистості; сприяння самовизначенню особистості по

відношенню до соціокультурних цінностей народу тощо.

Етновалеологічний напрям – це оволодіння етнічним досвідом збереження та зміцнення свого здоров'я (фізичного, соматичного, психічного, духовного). При цьому застосовуємо народнопедагогічні засоби оздоровлення: рухливі ігри, забави, танці, а також ознайомлення з народним календарем, народною медициною, шанобливе ставлення до природи, знання народних символів, звичаїв, традицій, пов'язаних з тілесним вихованням та посилююю природоохоронною діяльністю.

Фамілістичний напрям ґрунтується на знаннях багатовікової історії розвитку родинного життя, це знання про практичний досвід українського народу в галузі організації шлюбу та створення міцної здорової сім'ї. Національні традиції, менталітет етносу через міжособові взаємини сім'ї та стереотипи поведінки дорослих передаються дітям. Саме в родині дитина успадковує генетично й соціально дійсні та вдавані цінності, що стають її життєвим надбанням. Сім'я уподібнюється соціальному мікрокосмосу: її структура представляє мікромодель суспільства, в ній сконцентрована палітра суспільних відносин (соціальних, економічних, культурних). Саме з утворенням сім'ї як осередка виховання особистості можна говорити про зародження народної педагогіки та психології, народної етики, взаємовідносин людей. Народ створив таку виховну систему, в якій відображаються такі провідні засоби виховання як поведінка й вчинки батьків, рідна мова, праця, фольклор, родинно-побутова культура, народні звичаї й традиції, мистецтво, ремесла й промисли, вірування, свята, обряди, символи, дитячі ігри та іграшки.

Отже, етнокультурологічна підготовка – це, передусім, результативно-діяльнісна характеристика народознавчої освіти. Вона є яскравим взірцем культивування в молодій людині українознавчого спрямування, забезпечення органічного взаємозв'язку із сучасними принципами демократизації та європеїзму.

Крім того, етнокультурологічна підготовка майбутнього вчителя завжди залежить від конкретних ситуацій, тому важливо ще у період навчання у вищому педагогічному закладі освіти навчити студентів бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. На такий підхід орієнтовані такі види діяльності як мікророзкладання фрагментів уроку, моделювання фрагментів виховних заходів, розв'язування педагогічних задач, ділові ігри, аукціони народознавчих ідей, конкурси-імпровізації на тему «Педагогіка народного календаря», проведення семінарів, науково-практичних, методичних конференцій молодих науковців, присвячені етнопедагогічним проблемам. Таких лише в Житомирському державному університеті на базі науково-методичних лабораторій «Освітньо-виховні системи Полісся» було проведено більше десяти Всеукраїнських, та регіональних наукових конференцій молодих вчених, присвячених проблемі вивчення національної ідеї в педагогічних здобутках Г. Г. Ващенко, О. В.

Духновича, К. Д. Ушинського, І. Я. Франка, С. Ф. Русової, В. О. Сухомлинського, М. Г. Стельмаховича, формуванню духовно-моральної компетентності української молоді та інші.

Сама науково-методична лабораторія була створена згідно з рекомендаціями науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України та лабораторії дидактики Інституту педагогіки АПН України з метою розбудови національної системи освіти, зокрема її регіонального компонента, що й передбачено директивними документами, насамперед Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття), Доктриною національної освіти та інші і є структурною одиницею наукової школи підготовки майбутнього вчителя в Житомирському державному університеті імені І.Франка, яку очолює професор, доктор педагогічних наук Дубасенюк О.А.

Мета науково-методичної лабораторії - дослідити: організаційно-педагогічні основи побудови поліської школи як регіонального українського національно-виховного закладу (етнодидактичний аспект); розробити концепцію поліської школи, програму народознавства Полісся, навчальні посібники та методичні рекомендації з етнопедагогіки, літературного краєзнавства, етнографії та ін.; налагодження наукової співпраці з середніми та вищими навчальними закладами України та інших країн, введення в науковий обіг науково-методичного матеріалу.

Основні напрями роботи науково-методичної лабораторії:

1. Ініціювання та координація проведення наукових досліджень у галузі професійної педагогічної діяльності шляхом:

- залучення до проведення досліджень викладачів, співробітників, студентів університету, вчителів середніх навчальних закладів Житомирської, Рівненської та Київської областей;

- створення дослідницьких та проблемних груп;

- виявлення перспективних науковців серед студентів, випускників ЖДУ, працівників галузі освіти, залучення їх до проведення досліджень у рамках діяльності лабораторії;

- співпраця з навчальними закладами Поліського регіону, громадськими організаціями та державними установами для досягнення поставленої мети.

2. Введення в науковий обіг нового наукового матеріалу:

- участь у роботі всеукраїнських та міжнародних конференцій, роботі семінарів та круглих столів;

- популяризація ідей та наукових здобутків науково-методичної лабораторії «Освітньо-виховна система Полісся»;

- рекомендація кращих досліджень до публікації у вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях.

3. Науково-методична лабораторія «Освітньо-виховні системи Полісся» сприяє поширенню міжнародної співпраці у галузі професійно-педагогічної діяльності, краєзнавства, етнографії.

Лабораторія має чотири відділи:

- аналітико-інформаційний та історіографії;
- інноваційних технологій викладання гуманітарних дисциплін та етнопедагогіки;
- інноваційних технологій формування етнопедагогічної культури;
- формування народознавчої компетентності та етнічної соціалізації особистості.

Тематика наукових пошуків включає в себе:

- концептуальні основи формування етнопедагогічної культури в умовах Поліського регіону (Березюк О. С., Яковенко О. А., Величко Н. М.);
- історія розвитку освітньо-виховних систем Полісся (Башманівський О. Л., Карлінська Я. В.);
- вивчення досвіду формування народознавчої компетенції (Власенко О. М., Глазунова Л.О.);
- інноваційні технології навчання в Поліському регіоні (гуманітарний цикл) (Білоус Н. М., Шевцова Л. С.)
- педагогічні фактори етнічної соціалізації особистості в умовах Полісся (Масловська М. В., Яцик І. С.)

Члени лабораторії тісно співпрацюють з навчально-виховними закладами Поліського регіону, сприяють популяризації етнопедагогічних ідей в сучасних освітньо-виховних системах, етнокультурологічній підготовці майбутнього вчителя.

Література

1. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / [за заг. ред. Сухомлинської О. В.]. - К., 1997.
2. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / Стельмахович М. Г. - К., 1997.
3. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методам обучения / Хуторской А. В. - СПб., 2004.
4. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навч.-метод. посіб. для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІЛО / Сорока Г. І. - Харків, 2002.
5. Караковский В. А. Воспитательная система школы / Караковский В. А. - М, 1991.